

AZERBAJCAN'IN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞİNİN TÜRKİYE'DEKİ ALFABE TARTIŞMALARINA ETKİSİ

FAHRİ KILIÇ*

ÖZ

Azerbaycan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katılmasıyla Latin esasına dayanan alfabe 1922 yılından itibaren Arap alfabesi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'ın Latin Alfabesini uygulamaya başlaması Türkiye'nin alfabe değişikliğine örnek teşkil etmiştir. 1926 I. Bakü Türkoloji Kongresi'nde alınan "Tüm Türkler İçin Latin Alfabesine Geçme" kararı ile Türk devletleri arasında kültürel bağı güçlendirme düşüncesi Türkiye'de Latin alfabesinin kabulünde etkili olmuştur. Bu gelişmenin hemen ardından Türk kamuoyunda da alfabe tartışmaları yeniden canlanmıştır. Azerbaycan ve diğer Orta Asya Türk topluluklarının Latin alfabelerini benimsemeye başlaması Türkçü aydınlar ve Türk Ocağı gibi kuruluşların alfabe değişikliğine destek vermelerine yol açmıştır. Ayrıca Azerbaycanlı aydınlar da dönemin önemli gazete ve dergilerindeki yazılarıyla Türkiye'de alfabe değişikliğini desteklemiştir.

Azerbaycan'da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi gereği üzerinden yapılan tartışmalar, Türkiye'de de benzer biçimde yaşanmış, alfabe değişikliği yapılmadan toplumun aydınlatılamayacağı, okuma yazma sorununun giderilemeyeceği, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi halinde, diğer Türk halkları ile olan ilişkilerinin daha da güçleneceği ileri sürülmüştür. Azerbaycan'da gerçekleştirilen alfabe değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkilerinin neler olduğunun saptanmasını hedefleyen bu çalışmada; nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. İncelemede alan yazınının dışında, arşiv kaynakları, süreli yayınlar ve tetkik eserlere başvurulmuştur. Elde edilen bulgular ışığında Azerbaycan'ın yaptığı alfabe değişikliğinin Türkiye'deki alfabe

* Dr. Öğr. Üye., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, kilic_f@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0882-5811 DOI: 10.33419/aamd.642401
Makale Gönderim Tarihi: 21.06.2018 Makale Kabul Tarihi: 09.10.2019

değişikliği üzerine yapılan tartışmalara etkileri irdelenecektir. Aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan'da Latin alfabesine kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan sonuçlar incelenerek bir mukayese yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Arap Alfabesi, Latin Alfabesi, Türkoloji Kongresi.

IMPACT OF AZERBAIJAN'S ADOPTION OF LATIN ALPHABET ON THE ALPHABET DISCUSSIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Latin alphabet has been used in Azerbaijan since 1922 in addition to Arabic alphabet. Azerbaijan's switch to Latin alphabet set an example to the alphabet change in Turkey. Decision taken in 1st Turkology Congress held in Baku to use Latin alphabet for all Turks and the idea to strengthen the cultural ties among Turkish states were effective in adoption of the Latin alphabet in Turkey. Immediately after this development, the discussions on alphabet that started during the Reform Era restarted in Turkish public. Adoption of the Latin alphabet by Azerbaijan and other Central Asian Turkish communities caused Turkish intellectuals and organizations like Turkish Hearths support the alphabet change. Azeri intellectuals also advocated the alphabet change in Turkey with their articles published in the important newspapers and journals of the period.

Discussions that centered on Azerbaijan's switch to Latin alphabet were similar in Turkey as well and it was suggested that the society would not be enlightened and literacy problem would not be resolved without alphabet change and also relationships with other Turkish communities would be strengthened if Latin alphabet was used instead of the Arabic alphabet.

This study which aimed to determine the impact of the alphabet change in Azerbaijan on Turkey utilized document review technique, one of the qualitative research methods. In addition to literature reviews, archived resources, periodicals and investigations were used in this study. Based on the findings, the effects of the alphabet change implemented in Azerbaijan on the alphabet change in Turkey were explored. The study also addressed the outcomes of using the Latin alphabet in Turkey and Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, Arabic Alphabet, Latin Alphabet, Turkology Congress.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde ilk defa, Tanzimat Döneminde eğitim ve yazım sorununun artması ile birlikte aydın- bürokrat çevrelerinde mevcut alfabenin yetersizliği ile ilgili tartışmalar dile getirilmeye başlanmıştır. Tanzimat Dönemiyle bir modernleşme sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda; bürokratik merkezîyetçilik ve yaygın eğitim çabaları, çapraşık ve karmaşık imlayı bir sorun haline getirmiş, bunun üzerine de yazıyla ilgili tartışmalar başlamıştır¹. Alfabe konusunda ilk sistemli eleştiri ve öneri, üç defa Maarif nazırlığı yapmış olan Münif Paşa tarafından dile getirilmiştir². Kurucu üyesi olduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de 12 Mayıs 1862 tarihinde yaptığı konuşmada Münif Paşa, mevcut yazı sisteminde ünlü işaretleri kullanılmadığı için bir sözcüğün yerine göre çeşitli biçimlerde okunmakta olduğunu, Arapça, Farsça kelimelerin ve özel isimlerin doğru bir şekilde yazılmadığını, okunmadığını ve öğretim yöntemlerinin de yetersizliğiyle okuma-yazma bilenlerin sayısının arttırılmadığını ifade etmiştir³. Münif Paşa, mevcut harflerin daha kullanışlı ve yararlı bir şekle girmesi için, Avrupa alfabelerinde olduğu gibi gerekli olan ünlü işaretlerinin harflerin sırasında yazılarak belirtilmesi halinde, yazıdaki zorlukların ortadan kalkacağını, okuma yazma ve kitap basımının büyük ölçüde kolaylaşacağını belirtmiştir⁴.

Osmanlı Devleti'ndeki alfabe tartışmalarına, Azerbaycanlı edebiyatçı Mirza Feth Ali Ahundzade de katılmış, 1863 yılında İstanbul'a gelerek Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'ya Arap harflerinin ıslahı hakkında bazı önerilerde bulunmuştur⁵. Ahundzade, Arap harfleri ile doğru bir okuma-yazma eğitiminin verilmesinin mümkün olmadığını, Kiril ve Latin harflerinden esinlenerek hazırladığı yeni alfabe ile Müslümanlar arasında okur-yazar oranının hızla arttırılabileceğini savunmuştur. Ancak Ahundzade'nin önerileri, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından incelendikten sonra uygulanabilir bulunmadığı için reddedilmiştir⁶.

1 İlber Ortaylı, "Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1983, s.1296-1304.

2 M. Kayhan Özgül, **Münif Paşa**, Elips Yayınları, İstanbul 2005, s. 85.

3 Sadettin Buluç "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", **Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara 1991, s. 47-48.

4 Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", **Bellekten**, C XVII, S. 66, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1953, s. 224.

5 Yılmaz Karadeniz, "İran'da Melkum Han ve Feth Ali Ahundzade'nin Arap Alfabesini Değiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)", **History Studies Dergisi**, Ankara 2012, s.215-226.

6 Mustafa Canpolat, "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi", **Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara 1991, s. 54.

Alfabe tartışmalarına dönemin tanınmış aydınlarından Namık Kemal de katılmış, Türk çocuklarının uzun zaman okula gitmesine rağmen, gayrimüslim çocukları gibi kısa zamanda okuma yazma öğrenememelerinin sebebinin Arap harfleri değil, eğitim-öğretimde kullanılan yöntemin olduğunu bu nedenle eğitim sisteminin bir an önce baştan sona ıslah edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷. Namık Kemal, okuma-yazmayı ve kitap basmayı kolaylaştırmak için, sesli harflerin ilave edilerek, Türkçenin yapısına uymayan bazı harflerin alfabeden çıkartılmasının yeterli olacağını, Latin harflerinin kabulüne gerek olmadığını ileri sürmüştür. Kullanılan alfabenin değiştirilmesi halinde, asırlardır oluşturulan eserleri gelecekte hiç kimsenin okuyamayacağını, ayrıca Latin harflerinin, Türkçenin yapısına ve Türkçede bulunan birçok Arapça kelimenin yazımına uygun olmadığını ileri sürmüştür⁸.

Tanzimat Döneminde Türkiye’de alfabe ile ilgili başlayan tartışmalara Kırım’dan Gaspıralı İsmail Bey de katılmıştır. Bahçesaray’da açmış olduğu “usul-ı cedid” ile eğitim yapan okulda, çocukların kısa sürede Arap harfleri ile okuma-yazma öğrenebildiklerini saptamıştır. Gaspıralı, Türklerin dillerini biraz daha sadeleştirip okumayı ve imlayı kolaylaştıracak bir şekilde sesli harfleri kullanmayı da sağlayacak sade bir alfabe geliştirebildiklerinde dilde de birlik sağlayabileceklerini savunmuştur. Ayrıca, Arap harflerinin, Türkler arasında ortak bir bağ oluşturduğunu, değiştirilmesinin gerekli olmadığını ancak ıslaha ihtiyacı olduğunu belirtmiştir⁹.

Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra alfabe tartışmaları artarak devam etmiştir. Arnavutluk’ta 2-8 Eylül 1909 tarihinde Latin alfabesine geçilmesine karar verilmiştir¹⁰. Türk aydınlarının bir kısmı siyasi, dini ve kültürel bağın kaybolacağı düşüncesiyle bu karara karşı çıkmış, hatta Şeyhülislam tarafından sakıncalı bir karar olduğuna dair bir fetva yayımlanmıştır¹¹. Ancak, Hüseyin Cahit, Celal Nuri, Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı Bey başta olmak üzere batıcılık düşüncesine mensup bir grup aydın

7 Cengiz Dönmez, **Tarihi Gereçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları**, Gazi Kitabevi, Ankara 2008, s. 104-105.

8 Hüseyin Yorulmaz, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları**, İstanbul 1995, s. 15.

9 Mehmet Saray, **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**, Ankara 1987, s. 52.

10 Mahmut Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara 2000, s. 32-33.

11 Bilal Nuri Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 38-43.

ise Arnavutların Latin alfabesine geçişini, coşkuyla desteklemiştir. Örneğin Hüseyin Cahit, Arnavutları Latin alfabesini benimsedikleri için kutlayarak Türk toplumuna örnek olmasını temenni etmiştir¹². Celal Nuri de milletin geri kalmasının Arap harflerinden kaynaklandığını, bir an önce Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür¹³. Bu dönemde özellikle İçtihad Dergisi ve derginin yayıncısı Abdullah Cevdet, alfabe değişikliği konusunda etkin bir rol üstlenmiştir. Dergi, hem alfabe değişikliğinin yararlarını hem de bu konuda yazarların fikirlerini açıkça ifade etmelerine zemin oluşturmuştur¹⁴. Batıcılık düşüncesinin tanınmış bir diğer yayın organı Kılıçzade Hakkı Bey ve arkadaşlarının çıkardığı Hürriyet-i Fikriye Dergisi de konu ile ilgili yazılar yayınlamak için Latin alfabesine geçilmesini savunmuştur¹⁵.

II. Meşrutiyet döneminde sınırlı sayıda da olsa eski Türk yazılarına dönülmesi gerektiğini savunanlar da olmuştur¹⁶. Örneğin, tanınmış siyasetçi ve gazetecilerinden, Hüseyin Kazım Kadri, İçtihad Dergisinde yayımladığı bir makalesinde, bu görüşleri açıkça dile getirmiştir¹⁷. Ancak dönemin ünlü Pantürkist düşünürlerinden birçoğu, başta Ziya Gökalp olmak üzere bu düşüncenin aksine, mevcut Arap alfabesinin korunması gerektiğini, diğer Türk topluluklarında yaygın olarak kullanılan Arap asıllı alfabenin ortak bağ oluşturduğunu savunmuşlardır. Bu aydınlar, Latin alfabesi kabul edilirse, başta Rusya Türkleri olmak üzere Osmanlı Türklerinin, diğer Türklerle aralarındaki bağ yok olabilir, bu nedenle mevcut alfabenin korunmasını, ama üzerinde bir ıslahat yapılması gerektiği fikrini benimsemişlerdir¹⁸.

Panosmanizim fikrinin mensuplarından olan ünlü eğitimci Satı Bey de alfabede köklü bir değişiklik yerine ıslahat yapılmasının gerektiğini, esas sorunun ülkede uygulanan eğitim sisteminden kaynaklandığını, bu nedenle eğitimin yaygınlaştırılmadığını, köklü bir kültürün en önemli unsuru olan Arap alfabesine dayanan alfabenin kaldırılması ile geçmişle ve İslam toplumlarıyla

12 **Tanin**, 7 Kanun-ı Sani, 1910.

13 Celal Nuri İleri, **Tarih-i Tedeniyyat-ı Osmaniye Mukadderatı Tarihiyye**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1331, s. 183.

14 Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 33-35.

15 **Hürriyet-i Fikriye**, 20 Mart 1330.

16 Ertem, **a.g.e.**, s. 140-156.

17 **İçtihad**, 15 Eylül, 1911, s. 31.

18 **İçtihad**, 31 Ekim, 1911, s. 32.

bağın kopabileceğini belirtmiştir¹⁹. Panislamizm fikrinin savunucusu aydınlar da büyük bir tarihi geçmişe ve edebiyata sahip bir toplumun alfabe değiştirdiğinin görülmediğini, alfabede var olan güçlüklerin, yapılacak düzenlemelerle giderilebileceğini, alfabedeki yetersizliklerden ziyade eğitim metodundan kaynaklanan yetersizlikler nedeniyle okuryazar oranının yükseltilemediğini belirtmişlerdir²⁰. II Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmalarında aydınlar iki temel görüş üzerinde ayrılmışlardır. Bir grup alfabenin ıslah edilmesi gerektiğini ileri sürerken bir diğer grup ise Latin alfabesinin benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir²¹.

I. Azerbaycan'da Alfabe Tartışmaları

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan alfabe tartışmaları, Rusya'da yaşayan Türk toplulukları arasında da yayılmaya başlamıştır. Özellikle Azerbaycanlı aydınlar arasında başlayan tartışmalar, Osmanlı Devleti'ndeki tartışmalarla paralellik ve benzerlikler göstermiştir. Azeri aydınlar da Arap asıllı alfabenin Türkçe için yetersizliğini ve birtakım değişiklikler yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Azerbaycanlı aydınlardan Mirza Ahundzade Feth Ali, alfabe reformu yapılmadan toplumun aydınlatılamayacağına inananlardandır. Bu amaçla hazırladığı alfabe taslaklarının bütün Türk ve İslâm topluluklarının okuma yazma sorununu temelden çözeceğini savunmuştur. Ayrıca Mirza Kazım Bey, Kafkasya gazetesinden Feridun Bey Köçerli, Molla Nasreddin dergisi editörü Celil Memmedguluzade, Şark-ı Rus gazetesinin kurucusu Mehmedmed Ağa Şahtatinski gibi diğer Azeri aydınlar da bu tartışmalara katılarak Latin alfabesinin alınması gerektiğini savunmuşlardır²². Bu dönemde Azerbaycan'da son derece canlı bir kültür hayatının olduğu bilinmektedir. Alfabe tartışmalarının da yaşandığı 1832-1920 yılları arasında Bakû, Tiflis ve Erivan'da 140 gazete ve dergi yayımlanmıştır²³.

19 Mustafa Gündüz, **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Lotus Yayınları, Ankara 2010, s.148- 151.

20 Osman Şerifoğlu, **Kültürümüz Açısından İslâm Harflerinin Müdafaası**, Selam Neşriyat, İstanbul 2000, s.123.

21 Fahri Kılıç, **Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretiminde Kullanılan Yöntemler-Araçlar**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 24.

22 Hatice Şirin User, **Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 223.

23 Şimşir, **a.g.e.**, s. 98.

Azerbaycan basınında 1905 yılından itibaren alfabe tartışmalarının sık sık gündeme gelmesi, Latin alfabesi taraftarlarının sayısını hızla arttırmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Rusya'nın siyasi ve sosyal sorunları artmış, Çarlık Rejiminin yıkılma süreci başlamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'sı yıkıldıktan sonra, Azerbaycan Türkleri de 28 Mayıs 1918'de, Mehmet Emin Resulzade önderliğinde Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Ardından Azerbaycan'da 1919 yılında Maarif Vekâletinin bünyesinde bir alfabe kurulu oluşturularak, Latin alfabesi esasına dayalı "Son Türk Elifbası" adıyla bir alfabe hazırlanmıştır. Fakat devrin siyasi ve sosyal koşulları gereği uygulamaya geçilememiştir²⁴.

Azerbaycan'da, 27 Nisan 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olmasının ardından da alfabe tartışmaları devam etmiştir. Bolşeviklerden oluşan yeni Azerbaycan yönetimi bir alfabe kurulunun oluşturulmasına karar vermiştir. Başkanlığını Samed Agamalıoğlu'nun yaptığı "Yeni Alfabe Komisyonu" Latin esasına dayanan 33 harften meydana gelen bir alfabe hazırlamıştır. Yeni Azerbaycan alfabesi, 1922 yılından itibaren Arap alfabesi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'da Yeni alfabe ile ilkyazılar 21 Eylül 1922'de, "Yeni Yol" gazetesinde yayımlanmıştır. Bununla birlikte 1922-1929 yılları arasında Azerbaycan'da Latin alfabesi ile Arap alfabesi yan yana kullanılmaya devam etmiştir. Bu dönemde, Gürcistan ve Ermenistan'da yaşayan Azeriler de yeni alfabe kullanmaya başlamışlardır. Bu gelişmelerin ardından 1925'te, Azerbaycan Maarif Çalışanları Kurultayı'nda yeni alfabenin bütün okullarda ve yayınevlerinde uygulanması kararlaştırılmıştır²⁵.

Azerbaycan'da Latin alfabesine dayalı bir alfabenin benimsenmesi yolunda önemli adımlar atıldığı bir dönemde, Bakü'de İsmailiye Sarayı'nda, 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında I. Uluslararası Türkoloji Kongresi düzenlenmiştir. Kongre'de Latin esaslı yeni Türk alfabesinin SSCB Türk bölgelerinde benimsenmesine karar verilmiştir. Karar 7 olumsuz, 6 kararsız, 101 olumlu oyla kabul edilmiştir. Bu kararın ardından çalışmalarını devam ettiren kongre üyeleri, SSCB Türk Cumhuriyetleri bölgelerinde yeni alfabe geçme sürecini tek merkezden yürütmek üzere "Yeni Türk Alfabesi Tüm Sovyetler Birliği Merkez Komitesi" kurulmuştur²⁶. Komite, "Birleştirilmiş Yeni Türk

24 Şimşir, a.g.e., s. 99.

25 User, a.g.e., s. 229.

26 Mustafa Altun, "Alfabe Değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan**, Sakarya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Adapazarı, Aralık 2004, s. 62, ss.57-63.

Alfabetesi (Yanalif)” adıyla yeni bir alfabe hazırlayıp yayımlamış, bu alfabe, Sovyetlerde yaşayan bütün Türk halklarının ortak alfabetesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Merkez Komitenin Azerbaycan başta olmak üzere Özbekistan, Kırgızistan, Başkurdistan, Türkmenistan, Tataristan, Kuzey Kafkasya, Transkafkasya ve Yakutistan’da şubeleri açılmıştır. Rus hükümeti tarafından Merkez Komiteye 600 rublelik bir maddi yardım ve Türk bölgelerinde Latin alfabetisini benimsetmesi için tam yetki verilmiştir²⁷.

Merkez Komite, 1927 yılında yaptığı çalışmalar sonunda 33 harften oluşan “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası” adıyla bir alfabe oluşturmuştur. Belirlenen bu alfabeyi Azerilerle birlikte diğer Türk toplulukları da benimsemeye başlamışlardır²⁸. Orta Asya Türk toplulukları arasında Latin alfabetisini kullanmaya başlayan ilk Türk topluluğu, Yakut Türkleridir. Yeni alfabe adıyla, 1917 yılından itibaren gayri resmi olarak kullanılan bu alfabe, 1929 yılında resmen kabul edilmiştir²⁹. Ardından da Hakas Türkleri, Şor Türkleri, Tuva Türkleri, Altay Türkleri, Kırım Türkleri, Nogay Türkleri, Kumuk Türkeri, Karaçay-Balkar Türkleri, Karakalpak Türkleri, Kırgız ve Başkurt Türkleri, Özbek Türkleri, Kazak Türkleri ve Türkmenler Arap alfabetisini bırakıp Latin esasına dayanan alfabeyi benimsemişlerdir³⁰. Ayrıca Bakü Türkoloji Kongresi’nde alınan Latin alfabetisine geçiş kararına karşı çıkmasına rağmen Tataristan da 1927 yılından itibaren Latin alfabetisine geçme kararı almıştır³¹.

Bakü Türkoloji Kongresinde alınan karar gereği Orta Asya Türk topluluklarının kullanmaya başladığı Latin alfabetisinde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle Sibiry ve Kafkasya Türkleri tarafından kullanılan Latin alfabetisiyle Orta Asya Türklerinin kabul ettiği alfabeteler arasında bazı temel farklıklar dikkat çekmektedir. Latin alfabetisinin Türk varyantları için kısa sürede aceleyle hazırlanan bu alfabetelerin yapılarından kaynaklanan birçok kusur ve eksiklikler, Rus alfabetisini ve dilini SSCB’nin tamamına hâkim kılmak isteyen kültür projelerine uygun bir zemin oluşturmuştur³².

27 User, **a.g.e.**, s. 332.

28 Şimşir, **a.g.e.**, s. 98.

29 User, **a.g.e.**, s. 174.

30 Ayşe Dudu, “Türk Dünyasında Kullanılan Alfabelere Tarihi Bir Bakış”, **80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 10-11 Kasım 2008, s. 60-70.

31 Paul Henze, “İç Asya’da Siyaset ve Yazı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S 9-10, Kasım- Aralık 1985, s. 80-89.

32 Dudu, **a.g.m.**, s. 67.

Stalin döneminde Latin alfabesinin yerine Türk topluluklarının Kiril alfabesine geçmesine karar verilmiştir. Merkezi Sovyet yönetiminin baskısı ile Türk toplulukları, 1938 yılından itibaren Latin esasına dayalı alfabelerini bırakarak Kiril alfabesini kabul etmeye başlamışlardır. İlk önce Altay, Şor, Kumuk, Kırım ve Nogaylar bu alfabaya geçmek zorunda kalmışlardır. Bir yıl sonra 1939'da Hakas, Tatar, 1940 yılında ise Özbek, Türkmen, Karaçay-Balkar, Kırgız Başkurt ve Kazaklar Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Bu zorunluluk nedeniyle Azerbaycan Bilimler Akademisi ve yazarlar birliği tarafından, Azeri Türkçesi için Kiril alfabesinin Latin alfabesinden daha uygun olduğuna dair bir karar alınmıştır. Bu kararın ardından da Azerbaycan Yüksek Sovyeti Halk Komiserliği, 1 Ocak 1940 tarihinden itibaren Azerbaycan'da Kiril alfabesine geçileceği kararının alındığını açıklamıştır.

II. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Alfabe Tartışmaları

Azerbaycan'ın 1922 yılında Latin Alfabesine geçme kararı alması Türkiye'de alfabe konusunda Tanzimat ve Meşrutiyet döneminden beri süregelen tartışmaları yeniden başlatmıştır. Cumhuriyet Döneminde alfabe tartışmalarında ilk kıvılcım 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan "Millî İktisat Kongresi" sırasında "Latin harflerinin kabulü" konusunda bir önerge verilmesiyle başlamıştır. Ancak önerge, Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından konunun daha çok maarifi ilgilendirdiği ve "Latin harflerinin İslâm birliğini bozabileceği" gerekçesiyle reddedilmiştir. Daha sonra Kazım Karabekir, basına bir demeç vererek konuya ilişkin görüşlerini özet olarak şöyle açıklamıştır³³.

...Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket alt üst olur... Bu fikrin müdhiş bir felaket olduğunu Arnavud kavmi da pek geç olarak anladı...Maatt-teessüf arz ederim ki Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felakete bu gün düştü...³⁴ Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihlerimiz, yazularımız binlerce cilt eserlerimiz bu lisanla yazılmış iken büsbütün başka bir şekilde olan hurufu kabul ettiğimiz gün en büyük felakete maruz kalacağız. Ve böylece derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah

33 A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi (1923)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 218.

34 **Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Mart 1923.

vermiş olacağız. Bunlar alem-i İslâm'a karşı diyeceklerdir ki, Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytankarene fikir budur."³⁵

Kazım Karabekir Paşa'nın bu fikirleri Hâkimiyet-i Milliye, Vakit, Tanin, Akşam gibi dönemin önemli gazetelerinde yer aldığı için alfabe tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Latin alfabesinin kabul edilmesini isteyenlerle mevcut alfabenin ıslah edilmesini savunanlar arasında görüş ayrılıkları gazetelerin haberleri ve makaleleri aracılığıyla kamuoyunun ilgi odağını oluşturmuştur. Bu açıklamalara İctihad dergisinde "İzmir İktisat Kongresi'nde Latin Alfabesi" isimli makalesi ile cevap veren Kılıçzade Hakkı Bey, Kazım Karabekir'i alfabe konusundaki görüşlerinden dolayı eleştirmiştir. Kılıçzade Hakkı Bey yazısında:

"...Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk, hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek bize Arap harfleri ve Arap dili lazımdır. Ve ilim olarak Kur'an yetişir. Bunun yanında milliyet ve hâkimiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise her şeyden evvel dilimizden başlayacaktır." diyerek Kuran-ı Kerim'i Latin harfleriyle yazmanın dini açıdan hiçbir sakıncası olmadığını belirtmiştir.³⁶

Konu hakkında Hüseyin Cahit Bey de Resimli Gazete'de konuk yazar olarak "*Latine houroufati ile Turkdje yazi yazmak mumkin midir!*" şeklinde yayımlanan makalesinde şu görüşleri dile getirmiştir: "*...Biz memlekette ümmiliği azaltamıyoruz. Çünkü harflerimiz buna manidir. Çocuklarımız mekteplerde üç sene, dört sene çalıştıktan sonra da doğru okuyamazlar. Çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telaffuz ettiğimizi iddia edemeyiz. Böyle lisan, böyle tahsil olur mu? Bir köylü çocuğu senelerce mektebe gidip de hiçbir şey öğrenemezse niçin vakit kaybetsin.... Gazeteler okunamıyor, kitaplar okunamıyor, basılmıyor. Bizi şimdiki harflere bağlayan şey nedir? Bu harfleri kullanmak için hiçbir mecburiyet-i diniye yoktur. Milli harflerimizde değildir. Bu halde Latin harflerini kabul ederek bir an içinde herkese okuyup yazma öğretmek suretiyle elde edebileceğimiz sonsuz faydaları küçümsüyoruz?*

Latin harflerine karşı ileri sürülen itirazların hepsini dikkatle gözden geçirdim. Bunların mantıktan ziyade hisse dayandıklarını gördüm. ...Latin harflerinin kabulü fikri şimdiki halde memleket münevveranı nezdinde azınlıkta

35 **Tanin**, 3 Mart 1923.

36 Kılıçzade Hakkı, "İzmir Kongresinde Latin Harfleri", **İctihad**, 1 Temmuz 1923.

*kalacağını biliyorum. Fakat hiç olmazsa hisseme düşen vazifeyi yapmış olmak için diyorum ki, memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbirlerden biri harflerimizi değiştirmektir*³⁷. diyerek okuryazar sayısının artırılması ve eğitimin yaygınlaştırılması için Latin alfabesinin alınmasının memleketin geleceği için kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet Döneminde alfabe konusunda basın organlarında yer alan yayınlar, tartışmalar kamuoyunun bu konudaki duyarlılığını arttırmıştır. Konu, hükümet ve meclis gündemine ilk defa 25 Şubat 1924 günü TBMM'de yapılan bütçe görüşmeleri esnasında girmiştir. Saraçoğlu Şükrü Bey, eğitim ve öğretimin yaygınlaşmamasının sebebi olarak gördüğü Arap asıllı alfabe ile okuma yazmanın güç olduğunu belirterek konuşmasını şöyle sürdürmüştür³⁸:

“...Arap hurufatı, Türk lisanını yazmaya müsait değildir. Hacıımızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, yıllardan asırlardan beri yapılan bunca fedakârlıklara rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur.” sözlerinin sonunda *“Maarif Vekâleti, bu hususta ne düşündüğünü ve pek az bir zaman içinde ne yapılabileceğini, bu derde çare olarak söylemek mecburiyetindedir.”*³⁹ demiştir.

Şükrü Bey'in bu konuşması, Latin harflerinin kabulüne karşı çıkan milletvekillerinin yoğun tepkilerine neden olmuştur. Buna karşın Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, 27 Şubat 1924'te “Necat Yolu” isimli makalesinde Saraçoğlu Şükrü Bey'in teklifini olumlu karşıladığını şu sözlerle belirtmiştir: *“...Tereddütsüz söyleyebiliriz ki bu bizim için bir kurtuluş yolu olacaktır. Türk Milleti ancak şu yüzyıla cehaleti atmakla kendisini kurtarabilir. Maarifi en kolay, en çabuk bir şekilde yaymanın tek çözüm yolu, Latin harflerini kabul etmekten ibarettir.”*⁴⁰

Maarif Vekâleti'nin 1924 yılı bütçesi görüşülürken Saraçoğlu Şükrü Bey'in Latin alfabesinin kabul edilmesi ile ilgili başlattığı tartışmalar, TBMM'de 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan “Tevhid-i Tedrisat” Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle daha da artan bir düzeyde devam etmiştir. Tevhid-i

37 Hüseyin Cahit Yalçın, “Latin Harfleri”, **Resimli Gazete**, 22 Eylül 1923.

38 Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992, s. 17.

39 **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, II. Dönem, C 6, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1961-1977, s. 48.

40 Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s. 368.

Tedrisat Kanunu ile eğitim, Maarif Vekâleti'nin çatısı altında toplanmış, ikili eğitim anlayışı ortadan kaldırılmıştır⁴¹. TBMM'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi ile Latin alfabesi ile ilgili tartışmalar, kamuoyunda taraflar arasında eğitim boyutu önceliğiyle yeniden gündeme gelmiştir. Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, konu ile ilgili yazdığı makalesinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ancak Latin harflerinin kabulü ile verimli olabileceğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “... *Tevhid-i Tedrisat esasını ile memleketi kurtarmak hususunda en emin adımı atan Cumhuriyet, Latin harflerini de kabul ederse, tedrisatın bilhakkın semeradar olmasını ve az vakit içinde memlekette büyük bir terakki- i manevi vücuda gelmesini temin edecektir. Yegâne kurtuluş yolu bundan ibaret olmasına rağmen bazı arkadaşların Latin harflerine taraftar olmadıklarını görüyorum.*”⁴²

Alfabe konusunun gündemde olduğu bu dönemde, Latin harflerinin kabulü yerine, Arap harflerinin ıslah edilmesini isteyenler de çeşitli gazete ve dergilerde görüşlerini savunmuşlardır. Bu kapsamda Resimli Gazete'den İbrahim Alaaddin (Gövsâ) Bey, Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Bey'i eleştirdiği bir makalesinde şu görüşlere yer vermiştir: “... *Acaba Latin harflerini kabul etmekle Hüseyin Cahit Bey'in iddiaları veçhile hakikaten Türkiye tılsımlı bir asanın tesiriyle an-ı vahide esasından değişecek midir? Dünyada buna benzer bir tecrübenin yapılmış olduğunu bilseydik, yani teessüs etmiş bir medeniyeti ve asırlardan beri kitapları ve kütüphaneleri bulunan bir milletin daha kolay varmış diye yazısını değiştirmeye teşebbüs ettiğine vakıf olsaydık, hiç olmazsa ona kıyasen belki bir hüküm vermeye, daha doğrusu bir tahmin yapmaya imkân olurdu.*”⁴³

Resimli Gazete'nin diğer bir yazarı Ahmet Hikmet Müftüoğlu ise, Türkçe için yetersiz olan Arap harflerinin “*cüzi bir gayret ve masarîf ile*” düzeltilebileceğini ileri sürmüş ve “*Latin harflerinin kabulünün akla mantığa sığmayan çocukça tedbir*” olduğunu ifade etmiştir⁴⁴.

Benzer bir şekilde Ali Seydi tarafından yayımlanan “Latin Hurufu Lisansımıza Kabil-i Tatbik midir?” adlı kitapta şu görüşlere yer verilmiştir: “... *Latin yazısını almak milli gururla da bağdaşmaz. Eski yazıyla bunca büyük adam yetiştirmiş olan bu milleti “elifbasızlık”, dolayısı ile “lisansızlıkla it-*

41 Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 49.

42 **Tanin**, 6 Mart 1924.

43 İbrahim Alaaddin, “Harflerimizin Kabahati”, **Resimli Gazete**, 8 Mart 1924.

44 Ahmet Hikmet Müftüoğlu, “Afaki Bir Serzeniş”, **Resimli Gazete**, 30 Ağustos 1924.

ham etmek” olur. Alfabemizin başına “şapka geçirmeğe” milli gurur nasıl katlanır? Birkaç kişinin yanlıgısı yüzünden eski kültür yapıtları kurban edilir mi? Bunların en önemlilerini Latin yazısına çevirmek ise en az çeyrek yüzyıl alır. Tarihimizde böyle boşluk yaratmaya milli vicdan nasıl izin verir? Latin alfabesi yabancı alfabeler açısından “en kısır” olanıdır. Türkçenin ihtiyaçlarını karşılamaz.”⁴⁵ Eğer dilimize uydurmak için birtakım düzenlemeler yapılacaksa bunun Arap alfabesi için yapılmasının daha uygun olacağı belirtilerek, bölgelerarası şive farklılıklarının Latin alfabesi ile yazılablmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

Bu dönemde harf değışikliğı konusunda en dikkate değer gelişme, Darülfunun Müderrisi Avram Galanti Bey'in “Türkçede Arabî ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri” adlı eseridir. Kitapta, Latin harflerinin kabulüne yazı tekniğı, ilmi, siyasi ve iktisadi açılardan karşı çıkılmıştır⁴⁶. Avram Galanti'ye göre, Latin harfleri Türkçeye uygun değildir. Uygun hale getirilmesi gerekir o halde bu yeni düzenlemeleri mevcut alfabe için yapmak daha uygundur. Ancak zengin bir dille bilim yapılabilir. Arapça ve Farsça Türkçeye zenginlik katmaktadır, Türkçenin tek başına bilim ve kültür dili olması mümkün değildir. Arap alfabesi ile Türkler, Araplar ve Farslar arasında oluşan kültürel ve iktisadi ilişkiler olumsuz olarak etkilenecektir. Ayrıca Avram Galanti, Arapça ve Farsça kelimelerin seslilerinin gösterilmesine gerek olmadığını, saf Türkçe kelimelerin yazımında sesli harflerin gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu dönemde Latin alfabesinin alınmasına karşı çıkan aydınlar, Latin alfabesi denilince sadece Fransız alfabesinde olduğu gibi, örneğın ch (ç) tsh (ç) harflerinin aynen alınabileceğini düşünmüşlerdir⁴⁷.

Türkiye'de Latin harfleri taraftarları ve karşıtları arasındaki tartışmalar, gazete sütunlarında sürerken bu konuda en çarpıcı gelişme, Almanya'da bulunan Türk öğrencilerinden gelmiştir. Berlin'de bulunan Türk öğrenciler, 26 Mart 1924'te “Yeni Harfler Birliğı” adı altında bir dernek kurarak, bu konuda Türkiye'de yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak istemişlerdir. Türkçenin kolay okunup yazılablmesi için Latin asıllı bir alfabenin benimsenmesini savunarak bu amaç için de “Yeni Yazı” adlı bir dergi çıkarmışlardır⁴⁸.

45 Şimşir, a.g.e., s. 67.

46 BOA, Fon Kodu: DH.SAİDd., Dosya No: 195/309, Tarih: 29.Z.1291.

47 Esat Arslan, “Türk Dil Devriminde Agop Dilaçar ve Avram Galanti Tartışması”, **80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 10-11 Kasım 2008, s. 74-81.

48 Nurettin Gülmez, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2006, s. 183.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildikten sonra Latin alfabesinin kabul edilmesi ve uygulayacak öğretmenlerin fikirlerini öğrenmek amacıyla dönemin Maarif Vekili Vasıf Bey'in çabasıyla Latin alfabesinin kabulü ile ilgili bir anket düzenlenmiştir. Öğretmenlerin yüzde 96'sı ankete verdikleri yanıtlarla Latin alfabesinin kabul edilmesine karşı çıktıklarını beyan etmişlerdir⁴⁹. Ayrıca başta İsmet Paşa olmak üzere bütün hükümet teşkilatı ve bürokrasi Latin harflerinin alınmasına uygulamanın zor olduğu düşüncesiyle karşı çıkmışlardır. Maarif Vekilliği görevine Vasıf Bey'den sonra Saraçoğlu Şükrü Bey getirilmiştir. TBMM'de 28 Şubat 1925'te Maarif Vekâleti'ne ait bütçe görüşmeleri sırasında bir yıl önce Şükrü Bey'in harf konusunda yönelttiği soru, açıkça kendisine sorulmuştur. O dönemde Arap harflerini sert biçimde eleştiren Şükrü Bey, bu defa, *"Efendiler, bendeniz Maarif Vekiliyim Maarif Vekili olmak hesabıyla, memleketimizde harfler hakkında birçok cereyanlar olduğu için, bu cereyanlardan herhangi birisine kuvvet verecek bir şekilde bu millet kürsüsünde söz söylemeği faydalı değil zararlı görüyorum."*⁵⁰ demiştir.

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra alfabe konusunda yaşanan bu gelişmelerin ardından 1925 yılına gelindiğinde, ülke gündeminin esas konusu, Şeyh Sait İsyanı olmuştur. İsyanın sona erdirilebilmesi için alınan önlemler çerçevesinde 3 Mart 1925'te çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile pek çok gazete kapatılmış ve birçok gazeteci de tutuklanmıştır⁵¹. Latin harflerinin en önemli savunucularından Hüseyin Cahit Bey de tutuklanıp sürgüne gönderilirken gazetesi Tanin de süresiz olarak kapatılmıştır. Bu nedenle alfabe tartışmaları bu dönemde biraz daha geri planda kalmış, yerini siyasi tartışmalar almıştır.

TBMM'de kılık kıyafet konusunda yapılan değişikliklerle ilgili kanunun 28 Kasım 1925'te yürürlüğe girmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kararın 30 Kasım 1925'te uygulanmaya başlanması ve 26 Aralık 1925'te ise uluslararası saat ve takvimin kabul edilmesine yönelik kanunların çıkarılması, batılı tarz bir yaşam biçiminin toplumda benimsetilmesine yönelik önemli gelişmeler olmuştur⁵².

Bakü'de, 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında düzenlenen I. Uluslararası Türkoloji Kongresinde alınan SSCB'de yaşayan Türk toplulukları için

49 İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk (Sorunlar-Çözüm Aramaları-Uygulamalar)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1995, s. 118.

50 Levend, **a.g.e.**, s. 396.

51 Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 149

52 **TBMM Kanunlar Dergisi**, C 4, S 15, s. 21, 260.

Latin alfabesine geçme kararını Mustafa Kemal Paşa da dikkatlice incelemiştir. Türk dünyası için sosyo-politik, kültürel ve tarihi açıdan son derece önemli olan I. Bakü Türkiyat Kongresi'nin kararları hakkında kongreye katılan Türk delegelerinden Köprülüzade Fuad Bey ve Hüseyinzade Ali Bey ile yabancı Türkologlardan, V. Barthold, Teodar Manzel ve Meszaros Gyula ile özel görüşmeler yapmıştır⁵³.

Kongrede alınan Orta Asya Türk toplulukları arasında Latin alfabesine geçme kararı Türkiye'de Latin alfabesine geçme kararının alınmasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında bulunan Türkçülük düşüncesine mensup aydınların görüşlerinin değişmesine yol açmıştır. Bu aydınlar, daha önce Arap alfabesinin bırakılması halinde Türklerin ortak kültür bağı kaybolur düşüncesini savunurlarken, Türkoloji Kongresi'nden sonra Latin alfabesinin alınmasına karşı çıkmaktan vazgeçmeye başlamışlardır. Bu aydınların yoğun olarak faaliyetlerini yürüttükleri Türk Ocağı gibi kuruluşlarda Latin alfabesinin kabul edilmesi fikrine destek vererek ilk alfabe uygulamalarında öncü rol oynamışlardır.

III. Türkiye'de Alfabe Tartışmalarının Kamuoyuna Yansımaları

Cumhuriyet Döneminde alfabe sorununun, ilk defa devlet içinde bir mesele haline geldiğini, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey dile getirmiştir. Maarif Vekâleti'nin Teşkilat Kanunu için TBMM'de yapılan müzakereler sırasında yaptığı konuşmada, "*Latin harufu meselesi doğrudan doğruya Devlet'in siyaseti meselesidir. Deruhte ettiğim meselenin başından sonuna kadar ihtiyacımıza mutabık olduğuna kanaat etmezsem ve onun etrafında tetkikatımı yapmazsam o meseleyi kabul etmem.*" ifadeleriyle Maarif Vekâleti'nin bünyesinde köklü bir hazırlık yapıldığını belirtmiştir. Müzakerelerin ardından, 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı yasayla bir Dil Heyetinin kurulmasına karar verilmiştir⁵⁴.

TBMM'nin bu kararının ardından 28 Mart 1926'da Akşam gazetesinde Latin alfabesinin kabul edilip edilmemesi konusunda ünlü yazarların ve bilim adamlarının katıldığı bir anket düzenlenmiştir. Anket ile üç soru yöneltilmiş-

53 Kamil Veli Nerimanoğlu, "1926 -I.Bakü Türkoloji Kurultayı ve Atatürk'ün Harf Devrimi", **80.Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 109-113.

54 Faik Reşit Unat, "Latin Alfabesinden Türk Alfabesine", **Türk Dili**, Ankara, 1 Ağustos 1953, s. 726.

tir: “*Latin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek menfaatimiz nedir, kabul edersek zararımız ne olabilir? Bu mesele etrafındaki nokta-i nazarınızı lütfeder misiniz?*” Büyük yankı uyandıran ankete verilen cevaplar, Akşam gazetesinde 1926 yılının Nisan-Mayıs aylarındaki nüshalarında yayımlanmıştır. Ankete katılan 16 kişiden sadece üç tanesi Latin harflerinin kabulü yönünde kararlarını bildirmişlerdir⁵⁵.

Olumlu görüş bildiren bu üç isim, İctihad dergisi sahibi Abdullah Cevdet, Galatasaray Lisesi Edebiyat Öğretmeni Refet Avni (Aras) ve Freiburg Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümünden Emekli Müderris Mustafa Hamit’tir. Olumsuz görüş bildirenler ise, Ali Canip (Yöntem), Ali Ekrem (Bolayır), Muallim Cevdet (İnançalp), İbrahim Alaaddin (Gövsa), Necip Asım (Yazıksız), Avram Galanti (Bodrumlu), Hüseyin Suat (Yalçın), Halil Nimetullah (Öztürk), Velet Çelebi (İzbudak), İbrahim Necmi (Dilmen) ve Halit Ziya (Uşaklıgil)’dir⁵⁶.

Ankete olumsuz yanıt veren kişilerden, Darülfünun Müderrisi Namık Kemal’in oğlu Kemalzade Ali Ekrem Bey, “*Latin harflerini kabul edeceğimiz de ne olacak? Latin harfleri bizim lisanımızı yazmağa müsait değildir.*”, Erkek Muallim Mektebi Muallimi Cevdet Bey, “*Terakki ve medeniyetin her sahasında bugün İngilizlere yetişmiş Japonlar Latin harflerini kullanmıyorlar.*”, Erkek Muallim Mektebi Müdürü İbrahim Alaaddin; “*Kelimelerin imlasını tespit eden bir kamus yapılmazsa yeni harflerin vücuda getireceği anarşi, eskileri mumla aratacaktır.*”⁵⁷ ifadeleriyle Latin alfabesinin alınmasını onaylamadıklarını belirtmişlerdir.

Halit Ziya, “*Memleketin resmi ve ilmi hayatında Latin harflerinin yeri yoktur.*” Necip Asım, “*Taraftar değilim, çünkü otuz asırlık kütüphanemize veda etmek gerekecek,*” Hüseyin Suat, “*Latin harfleriyle okumakta müşkülât çekeceğiz, şimdiki harflerimizle yazılmış bir mektubu Latin harfleriyle yazmak ve okumak istersek hemen hemen üç misli vakit kaybedeceğiz.*” Veled Çelebi, “*Latince sesli ve sessiz harfleri lisanımızı anlatmaya yeterli değildir.*” diyerek Latin harflerinin yetersiz olduğunu ve kabulünün uygun olmadığını ifade etmişlerdir⁵⁸.

55 Akşam, 3, 13, 29, 30 Nisan 1926.

56 Levend, a.g.e., s. 396.

57 Rekin Ertem, Elifbe’den Alfabe’ye, **Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 193.

58 Akşam, 4 Nisan 1926.

Ayrıca Darülfünun Müderrisi Avram Galanti, “*Arabî harflerini, seslilerin ilavesiyle dilimize uygun hale getirebiliriz.*” yanıtını vermiştir. Darülfünun Müderrislerinden Halil Nimetullah, “*Türkçenin tedavül ettiği harfler, içtimai bir müessesedir. Bu müessese değişmez ve cemiyetin geçireceği değişime göre tadil ve ıslah olunur.*” demiştir. Galatasaray Lisesi Edebiyat Muallimi İbrahim Necmi Dilmen, “*Latin harflerinin kabulünü, kelimelerin telaffuzunu teskil edeceğini iddia edenler yanılıyorlar.*” Macar Prof. Dr. Gambots Zoltan, “*Latin harflerinin kabulünden ziyade mevcut harfleri ıslah etmek daha uygun olacaktır.*”⁵⁹ şeklinde gerekçelerini ileri sürerek Latin harflerine karşı olduklarını açıklamışlardır.

Ankete verdikleri olumlu görüş ile II. Meşrutiyet Döneminden itibaren Latin harflerinin kabulünü isteyen kişilerden Abdullah Cevdet; “*Arap harfleri Türkçenin gelişmesine engel olmuştur. On beş sene evvel bu harfleri almadıkça Türk için gerçek kurtuluş yolu açılmayacaktır.*” demiştir. Bir diğer olumlu görüş veren, Galatasaray Lisesi Edebiyat Muallimi Refet Avni Bey, “*Arap harflerinin Türk kelimelerini ifadeye gayri kâfi olduğunu hiçbir tetkik eden inkâr edemez.*” sözleriyle hiçbir uzmanın Arap alfabesinin Türkçe için uygun olduğunu iddia edemeyeceğini savunmuştur. Freiburg Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümünden Emekli Müderrisi Mustafa Hamit Bey ise “*Latin harflerini bilmeyenlerin telaşa düşmelerine mahal yoktur. Hiç kimse itiyadından fedakârlık etmeyecektir. Latin harflerini kabul etmek, asar-ı eslafi unutmak demek değildir, böyle bir endişenin hangi esasa istinad ettiği cay-ı sualdir.*”⁶⁰ sözleriyle Latin alfabesinin öğreniminin zor olmadığını ifade etmiştir.

Bazı aydınlar da Akşam gazetesinin anketine katılmadan kendi yayın organlarında Latin harflerinin alınmasına karşı olduklarını bildirmişlerdir. Örneğin tarihçi Köprülüzade Mehmet Fuad Bey, “*Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar zannediyorlar ki bu suretle garp medeniyetine daha çabuk daha kolay girebiliriz. Hâlbuki garp medeniyetine girme harflerimizi değiştirme ve Latin harflerinin kabulüyle olamaz. Alelaide mantık ve alelaide muhakeme ile elde edilen nazariyeler, hayat sahasında büyük bir tatbikat kabiliyeti gösteremezler. İçtimai hadiseler üzerinde etkili olmak için, kati surette içtimai kurallara tabii olmak mecburiyeti vardır. Bu kurallara bigâne kalanlardır ki ancak Latin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler.*”⁶¹ diyerek alfabe değişikliğinin toplumsal açıdan uygun olmadığını belirtmiştir.

59 Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 194-232.

60 Ertem, **a.g.e.**, s.194.

61 Fuad Köprülü, “Harf Meselesi”, **Milli Mecmua**, C 8, S 75, 1 Kanun-ı Evvel, 1926, s. 1206-1207.

Türkçü aydınlarından Zeki Velidi (Togan) Bey de, Latin alfabesinin alınmasına karşı olduğunu belirterek, “*suret-i katiyede bilmeliyiz ki Latin hurufatının lisanımıza tatbiki imkânsız ve mezurdur... Bu tatbik ya cebir yoluyla defaten yahut yavaş yavaş terbiye yoluyla olabilir. Cebren olduğu vakit mesela Arap hurufatı istimal-i suret-i katiyede menolunur. Ahali bilsin bilmesin Latince yazılır. Hurufat meselesi Latin harflerini kabul etmek suretiyle halledilecek olursa bu yolun bir devlet içerisinde dört beş aydan fazla ömrü olmaz.*”⁶² alfabe değişiminde uygulama aşamasında yaşanacak güçlükler değinmiştir.

Bu konuda diğer bir görüş ise Talim ve Terbiye Heyeti üyesi Avni Başman tarafından ileri sürülmüştür. Başman’a göre Türkçe, tekâmülünü tamamlamış bir dildir. Ancak yazı ile ilgili sorun, geçici bazı düzenlemelerle çözülebilir; “*Mamañih Latin harflerinin Türkçeye tatbiki de tecrübe edilebilir. Mesela ikinci bir alfabe olarak böyle muavin bir alfabe belki ameli sahada faide gösterebilir. Hem de bu suretle iki nevi alfabe serbest rekabete girişmiş olurlar, bu cidalde hangisi yaşamaya layık ise o değerini ortadan kaldırır ve “mesele” kendi kendisine biter.*”⁶³ diyen Başman, sorunun çözümünün zamana bırakılması gerektiğini belirtmiştir.

Alfabe tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı 1926 yılında Türkiye’nin iç dinamikleri henüz alfabe değişikliği için uygun koşullar içermemektedir. Mustafa Kemal Paşa’ya karşı tasarlanan İzmir Suikastı rejimin kendini koruma önceliğini ortaya çıkartmıştır. Bu beklenmedik gelişmenin yanı sıra devlet bürokrasisinin önemli bir kısmı ile hükümet başkanı da dâhil olmak üzere hükümet ve Darülfünun üyelerinin çoğu Latin alfabesinin alınabileceğine ve uygulanabileceğine inanmıyorlardı. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa’nın 1927 yılında Nutuk için yaptığı hazırlıklar, sunumu ve basılması gibi çalışmalar, kendi kuşağının Nutuk’u okumasını istemesi gibi düşünceler alfabe değişikliğinin bir yıl daha ertelenmesine yol açmıştır⁶⁴.

Bu dönemde Latin alfabesinin alınmasını destekleyen bireysel çalışmalar da görülmüştür. Örneğin Mithat Sadullah, “*Latin Harfleriyle Türkçe Elifba*” isimli bir kitap yayımlayarak 29 harften oluşan bir “Türk alfabesi” hazırlamıştır. Bu konuda bir diğer çalışma ise Hidayet İsmail tarafından 35 harften

62 Zeki Velidi Togan, “Türklerde Hars Buhranı”, **Türk Yurdu**, C 4, S 24, Kanun-ı Evvel, 1926, s. 494-509.

63 Avni Başman, “Latin Harfleri Meselesi”, **Hayat Mecmuası**, C I, S 5, 30 Kanun-ı Evvel, 1926.

64 Şimşir, **a.g.e.**, s. 82.

oluşan “*Arap ve Latin Harfleri*” isimli kitap olmuştur⁶⁵. Bu çalışmayı İsteyan Karaya'nın “*Muaddel Latin Harfleriyle Elifba-i Türki Projesi*” isimli kitabı izlemiştir. Bu çalışmaların yanı sıra, Ahmet Cevat Emre, 1927 yılında Vakit gazetesinde “Lisanımız Hakkında Bir Kalem Tecrübesi” adıyla kaleme aldığı yazı dizisini, “*Muhtaç Olduğumuz Lisan İnkılâbı Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*” adıyla kitap olarak bastırmıştır⁶⁶. Latin alfabesi ile ilgili İbrahim Necmi (Dilmen) tarafından, Milliyet gazetesinde yazılan yazılar, Latin harfleriyle “*Türkçe Elifba*” biçiminde yayımlanmaya başlanmıştır. Ayrıca “1927” yılının sonlarıyla “1928” yılının ilk yarısında Latin harflerinin kabul edilmesi konusunda, özellikle Hâkimiyet-i Milliye'de Falih Rıfki (Atay), Cumhuriyet'te Yunus Nadi Abaloğlu, Mahmut Soydan Milliyet'te, İkdâm'da Celal Nuri (İleri) Latin harflerinin kabulü fikrinin yaygınlaşmasına yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır⁶⁷. Bu konuda diğer bir girişim ise Erzurum-Sarıkamış-Kars Demiryolları Teftiş Reisi Ali İlhami Bey'in hazırlayıp 1928 yılında Erzurum Demiryolları matbaasında bastırıldığı “*Türkçe Yazı Latin Harfleri*”⁶⁸ isimli kitabıdır.

Alfabe değişikliği ile ilgili bu kişisel girişimlere rağmen ilk resmi görüşler, 1927 yılında TBMM başkan yardımcısı Hasan (Saka) Bey tarafından 1927 yılının Ağustos ayında ifade edilmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Ekim ayındaki kongresinde İsmet Paşa tarafından, alfabe değişikliğinin düşünüldüğü açıklanmıştır. Adalet Bakanı, Mahmut Esat (Bozkurt), Türk Ocaklarında 8 Ocak 1928'de “*Mensubu olmakla yegâne şeref duyduğum ırkımın bir gün güzel dilini Latin harflerle ifade ettiğini görmeği hararetle dilediğimi söylemekten men-i nefis edemem.*”⁶⁹ diyerek bu konudaki düşüncelerini belirtmiştir.

Başvekil İsmet Paşa da 8 Mart 1928 Perşembe günü ziyarette bulunduğu Ankara Türk Ocağı'nda Merkez ve Hars üyeleri, Latin harflerine geçiş konusu ile ilgili çeşitli fikirler öne sürmüş ve kültürel ve siyasal açıdan çeşitli sorunlara yol açabileceğini ifade etmişlerdir. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey de 22 Nisan 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Maarif Bütçesi görüşülürken Kocaeli Milletvekili Kılınçoğlu Hakkı Bey'in Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili yönelttiği bir soruya verdiği cevapta Cumhuriyet Halk

65 Levend, a.g.e., s. 399.

66 Ahmet Cevat Emre, **İki Neslin Tarihi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960, s. 327.

67 Şimşir, a.g.e., s. 84.

68 BCA, A.IV-17-d, D. 71, F.3-1.

69 Ertem, a.g.e., s. 207.

Fırkasının II. Büyük Kongresi'nde alınan karar gereğince çalışmaların başlatıldığını belirtmiştir⁷⁰.

Türkiye'de alfabe değişikliğine doğru gidişin ilk önemli belirtisi, beynelmilel rakamların kabul edilmesi olmuştur. 20 Mayıs 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 28 Mayıs 1928 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren kanunla bütün resmi yazışmalarda 1 Haziran 1929 tarihinden itibaren Beynelmilel rakamların kullanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, resmî dairelerde evraklara verilecek tarihlerin yeni rakamlarla nasıl yazılacağına dair Talim Terbiye Kurulu ve ilgili Dil Heyeti tarafından standart bir yazım kuralı getirilerek tarihlerin sağdan sola doğru 17.6.1928 gibi yazılacağı belirtilmiştir⁷¹.

TBMM'de Beynelmilel rakamların kabul edilmesinden sonra, İcra Vekilleri Heyeti, "Alfabe" konusunu incelemek, yazı hakkında ortaya atılan çeşitli görüşleri tespit etmek ve görüşlerini bildirmek üzere 23 Mayıs 1928 tarihinde yeni bir "Dil Heyeti"nin kurulmasına karar vermiştir. Heyette üçü milletvekili üçü Maarif Vekâleti üst düzey bürokrat ve üçü de uzman toplam dokuz kişi görev almış, çalışmaların genişlemesi üzerine beş üye daha kurula katılmıştır. Kurul, biri yazı, diğeri dilbilgisi alanında çalışmak üzere "Dil Encümeni" ve "Alfabe Encümeni" olarak iki alanda çalışmalarını sürdürerek, Latin alfabesinin kabulü konusunda hazırlıklara başlamıştır⁷².

70 Ahmet Bekir Palazoğlu, **Atatürk İnkılabları (Milletin Çağdaşlaşması)**, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 215-216.

71 **BCA**, Fon Kodu: 30. 10. 0. 0, Dosya No: 9824, Yer No: 117.816. 25., Tarih: 5.8.1928.

72 **BCA**, Fon Kodu: 30. 18.1.1., Sayı No: 6645, Yer No: 29.032. 20., Tarih: 23.5.1928.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan alfabe tartışmaları, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Rusya'da Çarlık Rejimi yerine Bolşevik Rejiminin kurulması ile burada yaşayan Türk toplulukları arasında da yayılmaya başlamıştır. Özellikle Azerbaycanlı aydınlar arasında başlayan tartışmalar, Osmanlı Devleti'ndeki tartışmalarla paralellik ve benzerlikler göstermiştir. Azeri aydınlar da Arap asıllı alfabenin Türkçe için yetersizliğini ileri sürerek, Latin alfabesinin alınması gerektiğini savunmuşlardır. Azerbaycan'da Latin esasına dayanan alfabe 1922 yılından itibaren Arap alfabesi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Azerbaycan'ın Latin alfabesini uygulamaya başlaması Türkiye'de alfabe tartışmalarının yeniden başlamasına yol açmıştır. İlk kez bir Türk topluluğunun alfabe değiştirmesi Türkiye'de Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunanlara cesaret vermiş alfabe konusu yeniden kamuoyunda gündeme gelmiştir.

Azerbaycan'da 1926 yılında düzenlenen Türkoloji Kongresi'nde SSCB'de yaşayan Türk toplulukları için Latin alfabesine geçme kararı alınmıştır. Bu kararın ardından kurulan Yeni Türk Alfabesi Tüm Sovyetler Birliği Merkez Komitesi, 1927 yılında yaptığı çalışmalar sonunda 33 harften oluşan Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesini belirlemiştir. (Yañalif) adıyla da anılan alfabe, Türk halklarının ortak alfabesi olarak kabul edilmiştir. Türk devletleri arasında kültürel bağı güçlendirme düşüncesi ile atılan bu adım Türkiye'de Latin alfabesinin kabul edilmesi kararının alınmasında etkili olmuştur. Orta Asya Türk toplulukları arasında Latin alfabesinin uygulanmaya başlanması ile birlikte Türkiye'de alfabe tartışmaları yeniden canlanmıştır. Azerbaycan ve diğer Orta Asya Türk topluluklarının Latin alfabelerini benimsemeye başlaması özellikle Türkçü aydınlar ve Türk Ocağı gibi kuruluşların alfabe değişikliğine destek vermelerine yol açmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye hemen hemen aynı dönemlerde kullandıkları Arap alfabesini bırakıp Latin alfabesine geçmişlerdir. Alfabelerini değiştirme gerekçeleri eğitimin yaygınlaştırılması ve Türkçenin ses yapısına uygun olmamasıdır. Türkiye'den önce Latin alfabesine geçen Azerbaycan 1940 yılında yeniden alfabe değiştirerek Kiril alfabesine geçmiştir. Türkiye ise alfabe değişikliğini kararlılıkla sürdürmüş kısa sürede olumlu sonuçlar elde etmeye başlamıştır. Özellikle okuma yazma oranını arttırmış eğitimi yaygınlaştırmaya başlamıştır. Azerbaycan'da ise kısa sürede üçüncü bir alfabe adaptasyonu mümkün olmamıştır. Bu nedenle ortaya çıkan alfabe dayalı sorunlar SSCB

dağıldıktan sonra yeniden gündeme gelmiş ve tekrar Latin alfabesine geçme kararı alınmıştır. Benzer gelişmeler diğer Orta Asya Türk topluluklarında da görülmüş günümüzde de birçoğu Latin alfabesine geçme kararını almıştır. Türk dünyasında ortak alfabe kullanımı Latin alfabesi ile sağlanabilir düşüncesinin hayata geçirilmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Ortak bir Latin alfabesine geçilmesi ile Türk dünyasında sağlanabilecek kültürel birlik siyasi ve ekonomik birliği de beraberinde getirecek Gaspıralı İsmail'in dilde fikirde ve işte birlik fikri hayata geçirilebilecektir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

BCA, A.IV-17-d, D. 71, F.3-1.

BCA, Fon Kodu: 30. 10. 0. 0, Dosya No: 9824, Yer No: 117.816. 25.,
Tarih: 5.8.1928.

BCA, Fon Kodu: 30. 18.1.1., Sayı No: 6645, Yer No: 29.032. 20., Tarih:
23.5.1928.

BOA, Fon Kodu: DH.SAİDd., Dosya No: 195/309, Tarih: 29.Z.1291.

II. Süreli Yayınlar

Akşam, 3, 13, 29, 30 Nisan 1926.

Akşam, 4 Nisan 1926.

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923.

Hürriyet-i Fikrîye, 20 Mart 1330.

İçtihad, 15 Eylül, 1911, s. 31.

İçtihad, 31 Ekim, 1911, s. 32.

Tanin, 3 Mart 1923.

Tanin, 6 Mart 1924.

Tanin, 7 Kanun-ı Sani, 1910.

TBMM Kanunlar Dergisi, C 4, S 15, s. 21, 260.

III. Telif ve Tetkik Eserler

Alaaddin, İbrahim, “Harflerimizin Kabahati”, **Resimli Gazete**, 8 Mart
1924.

Altun, Mustafa, “Alfabe Değişiminin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan**, Sakarya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Adapazarı, Aralık 2004, s. 62, ss.57-63.

Arslan, Esat, “Türk Dil Devriminde Agop Dilaçar ve Avram Galanti Tartışması”, **80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**,

Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 10-11 Kasım 2008, s. 74-81.

Başgöz, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk (Sorunlar-Çözüm Aramaları-Uygulamalar)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1995.

Başman, Avni, "Latin Harfleri Meselesi", **Hayat Mecmuası**, C I, S 5, 30 Kanun-ı Evvel, 1926.

Buluç, Sadettin, "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", **Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara 1991, s. 47-48.

Canpolat, Mustafa, "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi", **Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu**, Ankara 1991, s. 54.

Dönmez, Cengiz, **Tarihi Gereçekleriyle Harf İnkılâbı ve Kazanımları**, Gazi Kitabevi, Ankara 2008.

Dudu, Ayşe, "Türk Dünyasında Kullanılan Alfabelere Tarihi Bir Bakış", **80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 10-11 Kasım 2008, s. 60-70.

Emre, Ahmet Cevat, **İki Neslin Tarihi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960.

Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

Ertem, Rekin, **Elifbe'den Alfabe'ye, Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.

Gülmez, Nurettin, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2006.

Gündüz, Mustafa, **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Lotus Yayınları, Ankara 2010.

Hakkı, Kılıçzade, "İzmir Kongresinde Latin Harfleri", **İctihad**, 1 Temmuz 1923.

Henze, Paul, "İç Asya'da Siyaset ve Yazı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S 9-10, Kasım- Aralık 1985, s. 80- 89.

İleri, Celal Nuri, **Tarih-i Tedeniyyat-ı Osmaniye Mukadderatı Tarihiyye**, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul 1331.

Karadeniz, Yılmaz, “İran’da Melkum Han ve Feth Ali Ahundzade’nin Arap Alfabesini Değiştirme Teşebbüsleri (1860-1880)”, **History Studies Dergisi**, Ankara 2012, s.215-226.

Kılıç, Fahri, **Yeni Türk Alfabesinin Kabulü ve Öğretiminde Kullanılan Yöntemler-Araçlar**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Korkmaz, Zeynep, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992.

Köprülü, Fuad, “Harf Meselesi”, **Milli Mecmua**, C 8, S 75, 1 Kanun-ı Evvel, 1926, s. 1206-1207.

Levend, Agah Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.

Müftüoğlu, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, “Afaki Bir Serzeniş”, **Resimli Gazete**, 30 Ağustos 1924.

Nerimanoğlu, Kamil Veli, “1926-I.Bakü Türkoloji Kurultayı ve Atatürk’ün Harf Devrimi”, **80.Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 109-113.

Ortaylı, İlber, “Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul 1983, s.1296-1304.

Ökçün, A. Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi (1923)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Özgül, M. Kayhan, **Münif Paşa**, Elips Yayınları, İstanbul 2005.

Palazoğlu, Ahmet Bekir, **Atatürk İnkılâpları (Milletin Çağdaşlaşması)**, Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1996.

Saray, Mehmet, **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**, Ankara 1987.

Şerifoğlu, Osman, **Kültürümüz Açısından İslâm Harflerinin Müdafaası**, Selam Neşriyat, İstanbul 2000.

Şimşir, Bilal Nuri, **Türk Yazı Devrimi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Tansel, Abdullah, Fevziye, “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, **Bellekten**, C XVII, S 66, Türk Tarih Kumu Yayınları, Ankara 1953, s. 224.

Togan, Zeki Velidi, “Türklerde Hars Buhranı”, **Türk Yurdu**, C 4, S 24, Kanun-ı Evvel, 1926, s. 494-509.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek- Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II. Dönem, C 6, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1961-1977.

Unat, Faik Reşit, “Latin Alfabesinden Türk Alfabesine”, **Türk Dili**, Ankara 1 Ağustos 1953, s.723-727.

User, Hatice Şirin, **Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

Ülkütaşır, Mahmut Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara 2000.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Latin Harfleri”, **Resimli Gazete**, 22 Eylül 1923.

Yorulmaz, Hüseyin, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları**, İstanbul 1995.